WEERGANG KOPPELPOORT GERESTAUREERD

Vechten tegen water en dieren

Velen zullen zich de omvangrijke restauratie van de Koppelpoort zo'n vijftien jaar geleden nog herinneren. Toen zijn vooral constructieve onderdelen hersteld, zoals de gewelven. Waarom was er een nieuwe restauratie nodig en waar bestond die uit?

door GERARD KEIJZER

Door de eeuwen heen heeft het voor Amersfoort zo karakteristieke verdedigingswerk de nodige aanpassingen en restauraties doorgemaakt. Nadat de stadsmuren en -poorten hun defensieve functie verloren hadden, dreigde ook sloop voor de 15e-eeuwse Koppelpoort. In 1844 werd de poort gered door ingrijpen van de koning Willem II. In de volgende decennia volgde nieuw verval, waarop wederom de discussie ontstond over sloop dan wel restauratie.

TERUGRESTAUREREN

Hierop volgde de restauratie uit 1886, waarbij de stadspoort het uiterlijk kreeg zoals we deze nu nog kennen. Onder leiding van de stadsarchitect W.H. Kam werd de poort ontdaan van de wijzigingen nádat die haar verdedigende functie had verloren. Deze restauratie-ethiek is geheel passend in de tijdgeest en filosofie van de bekende rijksbouwmeester Pierre Cuypers, die als adviseur optrad. Thans voeren we restauraties uit met respect voor latere toevoegingen. Een bouwhistorisch onderzoek maakt nu vaak onderdeel uit van de voorbereiding voor een restauratie en is leidend voor ingrepen in het monument. Indertijd werd een restauratie van een monument ruimhartiger geïnterpreteerd en kunnen we eerder spreken van reconstructie. De intenties waren ook toen om tot een succesvolle restauratie te komen, alleen de filosofie was anders dan nu. De Koppelpoort werd teruggerestaureerd zoals het geweest *had kunnen zijn*. Toevoegingen en wijzigingen werden niet gewaardeerd in die zin zoals we dat nu doen. In de wijzigingen zien we nu een ontwikkeling van een monument en dit verhaal willen we ook leesbaar houden.

Zo verdween in 1886 bijvoorbeeld het dak boven de landpoort, die in 1701 was geplaatst om onderdak te bieden aan de stadsgilden. Er verschenen weer kantelen en kruiskozijnen. Deuren werden voorzien een rood-witte keperschildering die op een kasteel niet zou misstaan. Dergelijke wijzigingen moeten we ook waarderen in de tijd waarin deze zijn doorgevoerd. Zij vertegenwoordigen op zich ook weer historische waarden.

In de eerste helft van de 20e eeuw was er weinig onderhoud noodzakelijk. Na de oorlog werd de schade aan het dak hersteld, die het gevolg was van het opblazen van de spoorbrug. In de jaren vijftig werd de tredmolen weer gangbaar gemaakt, waarmee de raddraaiers de sluis kunnen bedienen. In 1997 volgde een restauratie waarbij de leibedekking, het metselwerk en de gewelven werden hersteld. De aanpak stond in schril contrast met die van

een eeuw daarvóór. Deze betrof alleen herstel van het hoogst noodzakelijke, zodat er gespoken kan worden van een consoliderende restauratie. Europa Nostra (een koepel van culturele organisaties) kende de gemeente Amersfoort daarvoor een onderscheiding toe.

KEVERS EN DUIVEN

De recentelijk uitgevoerde werkzaamheden betroffen in het bijzonder het vervangen van de weergangvloer. Die was bij de laatste restauratie nog van voldoende kwaliteit, maar had na een aantal Hollandse winters toch veel te lijden gehad. Door vocht en vorst was de vloer gescheurd, met lekkage tot gevolg. Deze bestond uit IJsselsteentjes, gele bakstenen van een klein formaat. Van het een komt vaak het ander; zo ontdekte de Monumentenwacht ook nog activiteit van de gevreesde bonte

knaagkever in de oude eiken balken. Die werden ernstig verzwakt door uitholling door de larven van de kevers. Recentelijk heeft de kapconstructie van de Joriskerk een omvangrijke restauratie moeten ondergaan ten gevolge van dit insect. Aangezien de kevers kunnen vliegen is verspreiding mogelijk. In de ruimte van de tredmolen zijn de aangetaste balkkoppen vakkundig hersteld door Koninklijke Woudenberg uit Ameide.

Bureau Monumentenzorg heeft de benodigde restauratiewerkzaamheden voorbereid en begeleid in samenwerking met beheerder SRO. Ook is stadsecoloog Renée van Assema gevraagd hoe om te gaan met de flora en fauna. De fauna zijn met name de duiven, die in grote getallen op de poort een pleisterplaats hebben gevonden. Gevolg is dat door mest vervuiling optreedt, maar tevens een risico geeft van verspreiding van de zogenaamde papegaaiziekte. Dat is een soort longontsteking die van duiven op de mens wordt overgebracht. Reduceren van deze populatie bleek niet eenvoudig, aangezien duiven honkvast zijn en het jaar rond broeden. Bovendien worden ze door stadsbewoners gevoerd, waardoor ze hier blijven. De beschermde muurvegetatie is zoveel mogelijk gespaard en zonodig teruggeplaatst.

VORSTSCHADE

Zoals vaker bij de voorbereiding tot restauratie blijkt de uitvoering in de praktijk een andere wending aan het plan te kunnen geven. Aanvankelijk was het plan de weergangvloer te vervangen tot op de gewelven eronder, om hierop een waterdichte bitumeuze laag aan te brengen. Die zou met zand worden aangevuld, waarop een nieuwe weergangvloer zou komen. Maar na verwijderen van de metselwerken vloer bleek er nóg een bakstenen vloer aanwezig. Monumentenzorg merkte deze als waardevol aan; waarschijnlijk is dit een vloer uit 1886. Mede gezien de redelijke staat waarin deze verkeerde is besloten om hem te handhaven en hier overheen de nieuwe vloer te leggen. Om nu niet opnieuw geconfronteerd te worden met water- en vorstschade is op de oude vloer een bitumenlaag aangebracht door middel van spuiten. Daardoor kon een naadloze waterdichte afwerking (Novacell) worden verkregen. Om het water nu gecontroleerd te krijgen, is op de bitumen een kunststof drainagemat gelegd en daar overheen de nieuwe bakstenen vloer. Eventueel water dat onder deze vloer zou komen wordt nu gecontroleerd via de drainage afgevoerd, waardoor kans op vorstschade nihil is geworden. Aan de zijkanten van de vloer is nog een *dilatatie* aangebracht, een scheiding om het werken van de bakstenen vloer op te vangen. De IJsselsteentjes zijn niet teruggekeerd. Deze dateerden vermoedelijk uit de herstelwerkzaamheden van 1953 en bleken vocht- en vorstgevoelig.

INTERIEUR

Vervolgens kon het interieur worden aangepakt. In de poortwachterswoning (thans in gebruik bij beeldend kunstenaar Roel van Eerden) is het pleisterwerk vervangen, dat danig te lijden had gehad van lekkages. Doordat de ruimte deels ontpleisterd moesten worden kwamen bouwsporen aan het licht, die overigens niet meteen verklaarbaar waren. Vóór het aanbrengen van het nieuwe pleisterwerk zijn deze in ieder geval vastgelegd. In enkele ruimtes is gekozen voor *kaleien* van de wanden. Deze methode van afwerken was vóór de oorlog gebruikelijk. Met een borstel wordt kalk op de wanden aangebracht. Hierdoor blijven de stenen zichtbaar dóór de kalk, dit in tegenstelling tot pleisteren. Dit brengt de historische sfeer terug.

Schildersbedrijf De Vaal legt momenteel de laatste hand aan het verfwerk binnen. Het exterieur is inmiddels opnieuw geschilderd, waarbij de rood-witte keperbeschildering gehandhaafd is. De gemeente heeft nog het voornemen om in historische stadspoorten een brandmeldinstallatie aan te leggen, zonodig gecompleteerd met een sprinkler. Aanleiding is mede de brand in de Elleboogkerk.

Gerard Keijzer is architectuurhistoricus bij de afdeling Ruimtelijke Ordening-Monumentenzorg van de gemeente Amersfoort.